

Egy 500 éves egyetemi könyvtár – ma

Lécesné Mesterházi-Nagy Márta

Milyen ma egy egyetemi könyvtár, amely több mint 500 éves múltra tekint vissza? Milyen problémákkal küzd, milyen visszahúzó erő a hagyományos szervezet, s mégis hogyan tudja új funkcióit ellátni, a legmodernebb módszereket átvenni az új alapítású egyetemek könyvtáraitól?

E kérdésekre kísérel meg a cikk választ adni egy tanulmányút tapasztalataiból leszűrte benyomások alapján.

A müncheni *Ludwig Maximilian Egyetem (Ludwig-Maximilians-Universität München, LMU)* 1972-ben ünnepelte fennállásának 500 éves évfordulóját. *Herzog Ludwig der Reiche* 1472-ben alapította Ingolstadtban, innen költözött az egyetem először Landshutba (1800), majd Münchenbe (1826), ma a maga hatvanezer hallgatójával, 20 karával, 134 intézetével és közel 100 tanszékével a Német Szövetségi Köztársaság egyik legnagyobb egyeteme.

Az egyetemi könyvtár első könyvbeszerzése 1476-ból való, a II. világháború elején már átlépte a milliós kötethatárt, a háborúban viszont több mint 350 000 kötetet vesztett, s csak 1971-ben érte utol magát. Jelenleg az egyetem összes könyvtárának állománya meghaladta a négy és fél millió kötetet, amely a központi könyvtár és hálózata között 1/3 - 2/3 arányban oszlik meg.

Az egyetemi könyvtár a 19. század közepén, az egyetem 1835-1840 között, *I. Lajos* bajor király által építtetett főépületében nyert elhelyezést, ma is itt próbál a központi könyvtár másfél millió kötetének, több mint 100 alkalmazottjának és sok-sok új funkciójának megfelelő teret biztosítani. Arról, hogy a mai funkcióknak megfelelő modern könyvtárépületet kapjon, még a távlati tervekben sincs szó. Az egyetem központi épületének egyik szárnyában, több emeleten egymás fölött helyezkednek el a könyvtár helyiségei, továbbépítési lehetőség nincs, az újabb feladatok miatt szükséges helyiségeket belső átszervezéssel, különösebb átépítés nélkül kell megoldania.

A Ludwig Maximilian Egyetem (LMU) könyvtári rendszere

Bár a bajor felsőoktatási törvény, amely a 70-es évek közepén lépett életbe az NSZK felsőoktatási kerettörvénye alapján, az egyetemek könyvtárai részére egységes integrált könyvtári rendszert írt elő, az LMU könyvtári rendszere még a hagyományos, kétlépcsős szervezetben működik, mint ahogy több más régi egyetemé is. (Az új, ún. egylépcsős, integrált könyvtári modell az új alapítású egyetemeken valósult meg.) Az integrált rendszer olyan régi és nagy egyetemen, mint az LMU,

nehezen vihető keresztül. Ennek ugyanis az a lényege, hogy az egyetem könyvtári állománya egységes egészet alkot, a tanszékeken, intézetekben csak ún. részkönyvtárak (teilibliothek) működnek, amelyek egy-egy kar tudományáigat foglalják magukba, s az irodalmat korszerűen felszerelt olvasótermekben, szabadpolcon helyezik el. A hálózatot az egyetemi (központi) könyvtár irányítja, a személyzet is hozzá tartozik, közös a költségvetési keret, amelynek felhasználását a szakreferensek a tanszéki személyzettel közösen állapítják meg. De nemcsak a beszerzés, hanem a dokumentumok feldolgozása is központilag számítógéppel történik, és a katalógusok mindenhol, például a munkahelyeken, minden részkönyvtárban is hozzáférhetők mikrofilm-lap formában.

A törvény paragrafusainak keresztülviteléhez először is bizonyos egyetemi szervezési és pénzügyi kérdések megoldása lenne szükséges. Az egyetem bizonyos reformokra már régen megérett, de amíg ezek meg nem születnek, a könyvtári hálózatot nem lehet átszervezni. Ez azzal járna, hogy először a professzorokat kellene meggyőzni arról, mondjanak le "saját" könyvtárukról, és ezzel tegyék lehetővé több tanszéki könyvtár állományának integrálását és részkönyvtárrá alakítását. Valami azonban itt is elkezdődött.

Az LMU jelenleg az egyetemi központi könyvtáron és az orvostudományi olvasótermen kívül a 20 karon 211 hálózati könyvtárral rendelkezik. Az orvostudományi olvasóterem 50 éve működik, távol a központtól, állománya meghaladja a 350 000 kötetet. Ezenkívül már 10 részkönyvtár funkcionál. Az első, a bajor felsőoktatási törvény szellemében 1985-ben megépült pszichológiai és pedagógiai részkönyvtár, a kar három, egyenként hatemeletes épületkomplexumában egy világos, csupa üveg 4 szintes szabadpolcos könyvtár. Állománya 150 000 kötet, a korábbi neveléstudományi főiskola integrálásával és hat intézeti könyvtár összevonásával került ide. Prézens könyvtár, csak a többes példányok kölcsönözhető, illetve a hét végére a segédkönyveken kívül minden kölcsönözhető, ahogy már ez ezekben a modern részkönyvtárakban szokássá vált.

1986-ban az egyetemi tanács a részkönyvtárak számát 149-ben határozta meg az addigi 211 könyvtárral szemben, ami még mindig túl magas szám az egylépcsős könyvtári modell megvalósítása útján.

A hálózat könyvtári kérdéseivel külön osztály, az ún. kontaktus-állomás, a nagyobb részkönyvtárakkal szintén külön osztály, az igazgató személyes vezetésével foglalkozik. A könyvtár illetékes szakemberei egyelőre még nagyon óvatosan igyekeznek tanácsokkal ellátni az intézeteket, tanszékeket. A professzorok még nem igen tűrik a "belügyeikbe" való beleavatkozást. Első lépésként értékelhető az állományokról készült adatfelmérés, s az ennek alapján kiadott tájékoztató a hálózatba tartozó könyvtárakról. Másik lépés az állománygyarapításban megszervezett kooperáció a könyvtár illetékes szakreferensei és a tanszékek tudományos munkatársai között. A hálózatba tartozó könyvtárak részére a kontaktus-állomás sok segítséget nyújt. A hét munkatárs közül négyen meghatározott hálózati könyvtárban dolgoznak, ahol sokszor részfeladatokat is ellátnak. Az állomás szakembereinek

segítsége azért is nagyon fontos, mert itt is – hasonlóan más, hagyományos szervezetű könyvtári hálózathoz – a tanszéki, intézeti könyvtárakban a személyzet 65 %-a nem főállású és nem is képzett könyvtáros, többnyire titkárnő, asszisztens. A főállású könyvtárosok közül 20 % képzetlen és csak 15 % a középfokú végzettségű könyvtáros.

A könyvtár a hálózatban dolgozó könyvtárosok részére többnapos továbbképző tanfolyamokat szervez a következő témákról: új katalogizálási szabályok (RAK), könyvkereskedelem és állománygyarapítás, tudnivalók a folyóiratokról, elektronikus adatfeldolgozás stb. A továbbképzést részben az állomás munkatársai, részben külső, sőt külföldi szakemberek tartják.

A központi szolgáltatások közül csak a könyvkötészet, fotó, katalóguskarton-sokszorosítás funkcionál, 1983-tól indult meg – egyelőre öt könyvtár részvételével – a központi folyóiratbeszerzés. Ezzel szemben a központi folyóiratkatalógus előállítására és kiírására számítógéppel már jól működő szolgáltatás. A katalógus tudományterületekre bontva készül, feltárja a központi könyvtár és a hálózati könyvtárak állományát. Már elkészült és megjelent az orvostudomány (1978), természettudományok (1980), jog-, közgazdaság- és társadalomtudomány (1981), az európai nyelvek filológiája (1983), a történelem – pedagógia– filozófia – régészet című kötet (1985). A katalógusok évi gyarapodása, illetve kiegészítése öt- és hétezer tétel között mozog. 1986-ban a teljes hálózat állományát feltárták, amely mintegy 57 000 példányban járó 37 000 folyóiratcímet tartalmazott.

Az állománygyarapítás anyagi feltételei

A központi könyvtár hosszú évek óta – egyesek szerint 1926 óta – a könyvek és folyóiratok beszerzésére fordítható összeget tekintve a német egyetemi könyvtárak közül a legrosszabbul ellátott egyetemi könyvtár. Az egyetemi költségvetésben mind kevesebb százalékkal szerepelnek a beszerzési költségek. Míg 1970 és 1978 között a bajor egyetemi könyvtárak költségvetése átlagban 71 %-kal emelkedett, addig az LMU központi könyvtárában 18 %-kal csökkent. Mivel az állandóan csökkenő tendencia katasztrofális következményeket hozott magával, 1980-ban és 1981-ben fél-fél millió DM különleges juttatásban részesült.

1985-ös vélemény szerint évi minimum másfél millió DM-re lenne szükség, hogy az egyetemi könyvtár megfelelő mennyiségű és minőségű állományt szerezhessen be. Ugyanakkor az anyagi eszközök koordinálásával nyilvánvalóan célzottabb beszerzési politikát lehetne folytatni. A hallgatók igényeire (kölsönözhető többpéldányok beszerzése) nincsenek tekintettel.

A fentiek következményeként a *Bayerische Staatsbibliothek (Bajor Állami Könyvtár)* túlterhelt, az egyetemi hallgatók előbb ott keresik a szükséges irodalmat, mert vizsgálatok kimutatták, hogy amelyeket onnan kölcsönöztek ki, azoknak csak egyhatoda lett volna meg az egyetemi könyvtárban. Ezért a kölcsönző hallgatók csak utolsó lehetőségként fordulnak az egyetemi könyvtárhoz.

A RAK és az EDV

A negatívumok után azonban pozitív fejlődésről is számot lehet adni. 1982-ben a könyvtár áttért a porosz instrukciókról az új katalogizálási szabványra (*Regeln für die alphabetische Katalogisierung, RAK*) megfelelő bibliográfiai leírások készítésére. Az új módszerrel visszamenőleg az 1980-ban és az azóta megjelent publikációkat dolgozzák fel. A visszamenőleges időhatárra azért volt szükség, mert az áttéréssel egyidejűleg beléptek a bajor egyetemi könyvtárak ún. katalógus-szövetségébe (Verbundkatalog, VK). Ez azt jelenti, hogy kilenc Egyetemi és még néhány társult könyvtár egyrészt átvette a Regensburgi Egyetemi Könyvtár közel 1 millió kötetes szabadpolcos állománya szak szerinti felállításának jelzetrendszerét, tehát ezt már nem kell minden könyvtárnak magának megalkotnia, másrészt a leírások képernyős terminálba billentyűzve készülnek, és azok COM katalógus formában a számítógéppontból érkeznek vissza. A rendszerben tehát valamelyik bajor egyetemi könyvtár állományában már meglévő könyv leírását nem kell megismételni, csak a könyvtár kódszámát és a könyv raktári jelzetét kell bebillentyűzni. A rendszer a bibliográfiai leírást a módosított adatokkal kiírja mikrofilmlapra. Azokról a könyvekről, amelyek még nem szerepelnek a rendszerben, leírást kell készíteni és ezt továbbítani a számítógéppontba. A számítógéppont a bajor állami könyvtárak vezérgazgatóságához tartozik és helyileg a Bajor Állami Könyvtárban üzemel. Itt futnak össze az egyes könyvtáraktól a bibliográfiai leírások, amelyeket egy speciális cég ún. masterfiche-re visz át. Ez a "matrica" a vezérgazgatóságon marad, a mikrofilmlap-másolatokat pedig a cég elküldi az egyes könyvtáraknak. A rendszer 1967 óta üzemel, a Regensburgi Egyetemi Könyvtár állományának katalogizálásával kezdődött, majd sorra csatlakoztak hozzá a bajor egyetemi könyvtárak. A vezérgazgatóság irányítja az egész rendszer működését, sőt finanszírozta a Siemens Transdata berendezéseinek megvásárlását és üzemeltetését, amelyhez pl. az LMU könyvtárban 4 képernyős terminál és 2 nyomtató tartozik. A mikrofilmlapok általában 1:48-as kicsinyítésű kockáiról az olvasókészülék képernyőjére kinagyítva a keresés és a bibliográfiai adatok elolvasása kényelmesen történik. További előnye, hogy az olvasó az adott könyvtárban meg nem levő dokumentumot, könyvtárközi kölcsönzés keretében más könyvtártól bekérheti.

Az LMU hálózatából a központi könyvtár és 91 tagkönyvtár vesz részt ebben az együttműködésben. Nagy probléma, hogy az egyetem központi katalógusának új formában való előállítása a költségek miatt nehézségbe ütközik. A RAK bevezetése, tehát az 1980 előtti, ún. régi állomány bibliográfiai leírásairól, azok fő- és melléktételeiről való új feldolgozás, számítógépbe való táplálása óriási összegbe kerülne. Ezért a szakemberek egyetlen járható utat jelöltek meg, mégpedig, hogy a létező központi katalógusok kartonjait mikrofilmezik és így állnának össze a mikrofilmlap katalógusok, amelyek ugyanúgy elhelyezhetők több száz példányban a hálózat könyvtáraiban, ahogy a COM-katalógusok példányai. Ez természetesen azzal járna, hogy egy-egy tételt több katalógusban is meg kell nézni, mivel nem lenne

minden egyetlen betűrendbe osztva. E tervet még nem hagyták jóvá, de így lehetne a város különböző pontjain decentralizáltan fekvő könyvtárakban a mikrofilmplap katalógusokon az egész állomány feltárását biztosítani.

Online információkeresés, személyi számítógépek

Bár, mint az előzőekből már kitűnt, az egyetemi könyvtár hagyományos szervezésű, épületének adottságai sem teszik lehetővé a modern szabadpolcos nagy olvasóterek kialakítását, néhány területen azonban sikerült korszerű megoldásokat találni.

Az online szakirodalom-kutatás területén a kezdő lépéseket 1980-ban tette meg az egyetemi könyvtár, azóta fokozatosan kiépítette online információkereső szolgáltatását, s így a természet- és társadalomtudományok, az orvos-, a jog- és közgazdaságtudomány, valamint egy sor humán tudomány adatbázisa elérhetővé vált. A felhasználók száma és a keresések mennyisége folyamatosan emelkedik. (Évente mintegy 7-800 felhasználó 1000 keresést igényel.) A hallgatói használat a keresések 40 %-a. A keresés – adatbázistól függően – 45 és 110-DM között mozog, külső felhasználók részére még +130-DM-et számláznak.

A személyi számítógépeket az egyes részlegek munkájának segítésére és a hálózati könyvtárakban használják. A számítógépekkel közvetlenül az érdemi ügyintéző könyvtáros dolgozik, az ő asztalán van írógép helyett, s a munkát már nem adja át a nem-könyvtáros adatrögzítőnek. Ezért is nevezik találóan németül Arbeitsplatzrechner-nek.

A 3 db IBM PC/At egyenként 640 Kb és 20 MB Winchesterrel PC-DOS 3.0 rendszerrel, 60 MB mágnesszalagos háttértárral, Epson mátrix nyomtatóval és megfelelő szoftverekkel rendelkezik. Többek között ezekkel végzik az oktató- és kutató személyzet tudományos publikációinak bibliográfiáját, a kooperatív katalógusban szereplő bibliográfiai leírások kiegészítését, az online információkeresés számlázását, a keresések statisztikai értékelését stb.

Hiányzik még az egyetemen egy nagy teljesítményű számítógép, amellyel folytatni lehetne a gépesítést, automatizálni lehetne a könyv útját a rendeléstől a kölcsönzésig.

Felhasznált irodalom

1. Bibliotheken an der Universität München. Steine und Meilensteine auf dem Weg zum Gesamtkatalog. = umbits, 1980. No.5. 8-9. p.
2. Fakultätsbibliothek Psychologie/Pädagogik. Aus sieben wird eins – Ein neues Modell. = umbits, 1980. No.4. 15-15.p.

3. Neischmann, Günter: Die Kontaktstelle für Institutsbibliotheken an der Universitätsbibliothek München. = Bibliotheksforum Bayern, Jg. 11. 1983. No.1. 35-44.p.
4. Informationsvermittlung. Literaturjagd am Bildschirm. = umbits, 1985. No.3. 13.p.
5. Jahresbericht 1981 [der] Univesitats Bibliothek [!] München. München. [1982]. 77p.
6. Jahresbericht 1982 [der] Universitats Bibliothek [!] München. München, [1983]. 86p.
7. Der Jahresbericht 1985/86. Zahlen. Daten, Entwicklungen der Universität München. = umbits, 1986. No.6. 2-3.p.
8. Lécesné Mesterházi-Nagy Márta: Európai műszaki egyetemek és főiskolák szakosítási rendje. 10. [köt.] Német Szövetségi Köztársaság. 2/A-B rész. Bajorország. [Kiadja a] Budapesti Műszaki Egyetem Központi Könyvtára. Bp. /OMIKK Soksz./, 1986. 577p.
9. Leskien, Hermann: Der Einsatz von Arbeitsplatzrechnern in der Universitätsbibliothek München. = Bibliotheksforum Bayern, 14.Jg. 1986. No.1. 69-79.p.
10. Ramseger, Georg: Der Bücherberg an der Ludwigstrasse. = Ludwig-Maximilians-Universität München. 1472-1972. Geschichte – Gegenwart – Ausblick. München, 1972. 245-250.p.
11. Staatsbibliothek und Universität. Lesen, Leihen, Leiden – warum? = umbits, 1985. No.5. 3-5.p.
12. Universitätsbibliothek München. = Bibliotheksforum Bayern, Jg. 12. 1984. No.1. 83.p.
13. Universitätsbibliothek. Neu in der Ausleihe: Als Katalog ein Mikrofiche. = umbits, 1983. No.1. 9.p.
14. Universitätsbibliothek. Wo liest man, wo leiht man? = umbits, 1982. No.4. 4-5.p.
15. Wie funktioniert die Online–Recherche? Statt selber suchen – suchen lassen! = umbits, 1982. No.5. 9.p.

BANGLADES nemzeti könyvtára 1972-ben jött létre, bérelt épületben (a 90 millió lakosú állam 1971-ben vált önállóvá). Saját, 9750 m² alapterületű épületébe 1985-ben költözött be. 1974 óta kap kötelempéldányt; állománya 90 000 kötet könyv és közel 5000 kurrens hírlap, folyóirat. 1986-tól adja ki a kurrens nemzeti bibliográfiát; az előző évek retrospektív bibliográfiájának nagyobb része már megjelent. (Conference of Directors of National Libraries in Asia and Oceania, 1989. márc.)